

PIETA
In memoriam Bors István

Hatvanöt éves korában elhunyt Bors István Munkácsy-díjas szobrászművész, a kortárs magyar képzőművészet kiemelkedő egyénisége. A megdöbbentő hír sehogy sem illik össze a személyéről alkotott életvidám, nyitott, közvetlen természetű és közlékeny ember képével. Halála nagy és fájó vesztesége a művészeti életünknek. Végakarata szerint nem volt nyilvános temetése, így nem volt alkalom elbúcsúztatni őt. Ezzel a rendelkezésével megköti és némaságra sújtja az őt gyászolni akaró embereket. Lelkifurdalást, büntudatot keltő ez a némaság, emiatt a halottunkat arra kérjük, eressze szabadon az élőket. Hadd emlékezzünk meg arról, ami feledhetetlen róla. Hadd tegyük a szeretet és a barátság virágát a sírjára. Meg kell beszélni, hogy mi az utókor képviselői, mivel tartozunk emlékének. El kell menni a temetőbe, s egy szobrászhoz méltó síremlékről is kellene gondolkodni. - Bors István is alkotott kereszteteket ismeretlen kézműves mestereknek ekevasból és kovács szerszámokból. Kéretlenül alkotta keresztjeit, a személytelenül átérzett kegyeletből. Arról a művész nem tehet, hogy a kereszt-szobrai nem állnak a Kapos folyó partján, ahova szánta őket. Sokat gondolkodott, sok elképzelését csiszolgatta a kegyeleti emlékmű-állítás korszerűségéről. - Biztosan az emiatti szakavatottsága alapján akart eltüntetni bennünket a sírkeresztől, ahol rávésve a neve lenne olvasható. Találgatjuk, vajon sorsszerű bántódás érte őt a szülővárosától a kereszttek ügyében történt döntés miatt, vagy a puritán művészi alázatot terjeszti ki az utókorra? Mindegyik igaz. - Mélyen foglalkoztatta őt a halott síratás problémája. Pieta szobrai különféle megoldásokban, didaktikus változatok sorával követhetők figyelemmel az életművében. Ezekből sem áll egyik sem köztéren. A meghódított közterület a szobrász éltető közege. Hol van a Bors Istvánt éltető tér? - Attól tartok, a kérdésre kereső válasz a korai halálát is magyarázza. Egyszer, az ötvenedik születésnapja alkalmából megadatott neki az a boldogság, hogy a kaposvári új megyeháza előtti szabad térségre hetekre kiállíthatta a szobrait. Aztán nyomtalanul eltűntek.

Született kaposvári volt. A főiskolai éveit leszámítva Kaposváron élte le az életét. Néhány hóján harminc évig lakott a Dózsa György utcai műtermében, szinte ki sem mozdulva onnan. Bezárkózása ellenére a város nyitott könyv volt előtte. Szobrokkal zsúfolt, magas légerű, galériás műtermét közintézménynek is nevezhetnék. Társadalmi kapcsolatai a házhoz jöttek. A szakmunkástól az újságírón, a művész kollégán keresztül a legfelsőbb városi és megyei vezetőkig mindenki ott ült nála egyszer, kétszer, vagy rendszeresen a szobrászi mintázó asztal előtti kopott széken. A széleskörű információk összefutottak, érlelődtek és átértékelődtek nála. Az alakja nem közismert. Nem szokott a nyilvánosság előtt szerepelni. Az utcán ritkán lehetett találkozni vele, viszont a kora reggeli órákban a piacon mindig látható volt. Ott intézte a család bevásárlásait. Kevesen tudhatták róla, hogy ő az aki a városban különös szobrokat alkot. Kerek arcán a sötét keretes szemüveg mögül nagy barna szemekkel nézett fürkészve a piaci tolongásban szertesztét jókedvű hunyorítással. A rövidre nyírt, világos barna színű, tüskés haját a házon kívül sötétkék svájci sapka fedte. Ifjan sportos, vékony dongájú ember volt, de mivel ínyenc szakácsként uralta az otthoni konyhát, a hízását a legnagyobb sajnálata ellenére sem tudta visszafogni. Léptei rövidek és szaporák voltak, idő haladtával kényelmesebbé vált. Célirányosan járt ki az utcára. Szembejövő ismerőseinek a kezével intett, s hangosan köszönt. Aki néma maradt, arra megneheztelt. A személyes kontaktus minden mozzanatát

készülten sűrűn sorakoztak ott a polcain, hogy majd öreg fejjel, kimerült fantáziával legyen mit feldolgoznia. Az utóbbi években valóban elővette a húsz-harminc éve szem előtt tartott dolgait. Dolgozott rajtuk, s végül megöntette bronzba. Ily módon állt össze egy nagyszámú anyag az életmű kiállításához. De készített teljesen új szobrokat is. Az állami vezetők megrendeléseitől, a kiírt pályázati lehetőségektől, a mindenható zsűrik döntésétől függő „szabadúszó” életet élt Bors István. A létbizonytalanság alap tényezője volt az életének.

Munka közben ritkán lehetett meglesni. Papírra rajzolta az elképzelését, kis fadeszkára drótvázat erősített, begyűjtötte a mécset és méhviaszt puhított. Halk zene és rádió műsor mellett rágyúrta a képlékeny anyagot a drótvázra. A húsz, harminc centi magasra készülő szobor kellemes illatú, sárgásbarna színű testet kezdett öltetni. Az aprólékos részleteket felmelegített orvosi szikével formázta meg. Így készültek a pályázat kezdetétől a hatvanas években a vízparti növényekből elvonatkoztatott szobrai, így a szenvedő embert sirató pieták, a művész kislányának gyermekrajzai alapján ötlött repülő szobrok, s így a politikai vonatkozású groteszk figurák. Amint a beszélgetési metódusában, a szobrászi alkotásban is lényegre törő volt. A természeti formákat fokozatokat követő sorozatban plasztikai jelekké redukálta. A direkt gondolkodás a művészetben elvezet az absztrakció különböző fázisaihoz. Bors István volt Kaposvár első absztrakt művésze. Érdekes módon a város ezzel a korszakos tulajdonságával egyetemben azonnal és feltétel nélkül a saját gyermekeként bánt vele. Ez a körülmény másutt a „tékozló fiú” esete lett volna, és éppen ellenkező bánásmódot váltott volna ki. Bors Istvánnak a főiskolai tanulmányát követő három év múltán műtermet biztosítottak a munkájához. Az egykori könyvtár könyvkötő műhelyét alakították ki a számára. Az ország másutt élő fiatal szobrászai csodájára jártak a sikeres hazatérésének. A hatvanas évek végén városi tanácstaggá választották. A műtermében tartotta a fogadó óráit. Ebből alakult ki műtermében a már említett „intézményi” kapcsolat rendszer.

Negyven év telt el azóta. Öt évvel ezelőtt, itt, a Somogy folyóiratban számoltunk be a művész gyűjteményes kiállításáról, amely Kaposváron a Rippl-Rónai Múzeumban a hatvanadik születési évfordulója alkalmából nyílt meg. Ezt a kiállítást Bors István a „Zárójelentés” címmel tette talányossá és baljóslatúvá. A cikkben folytatott polémiánkban azzal a gyanúval foglalkoztunk, hogy a megnyitótól való távolmaradás oka lehet-e egy komoly betegség, ahogy ő állította, vagy végképp szakítani akart a nyilvánossággal. A kiállítás szervezése kezdetén a tőle megszokott harsány derű hangján mondta nekem a művész, legyen „zárójelentés” a kiállítás címe. Akkor nemrég hagyta el a kórházat, mint mindenki, zárójelentéssel a kezében távozik onnan. Nem is kellett magyaráznia, hogy mire gondol. Nem volt már beteg. Tíz évvel korábban volt egy szerencsés kimenetelű agyvérzése, s azután kisebb panaszokkal kezelték. Kapva-kaptam a „Zárójelentés” ötletén, mert éreztem, ez egy újabb Bors István-féle parabola. A kiállítandó szobrok közt volt a „Diagnózis” (1985) című, 1985-ben fehér epoxigyantából készült három darabos sorozat. Ez a címadás fémjelzi a művész által felismert társadalmi betegségek miatt kezdeményezett szobrászi nyelvet, amely egyedülálló a magyar képzőművészetben. Protestáló értelmű, groteszk emlékművek a hatalom negatív megnyilvánulásai ellen. A jubiláló kiállítás különösebb visszhang nélkül múlt el. A művészi érdemeit tekintve egy elismerő kitüntetés lett volna esedékes számára. Ez a hallgatás lehangoló hatású lehetett a művészre, akiről azonban tudnunk kell, hogy fölötte állt minden olyan hiúságnak és becsvágynak, amelyek az őt illető kitüntetésekre vonatkoztak. Az 1982-ben megítélt Munkácsy-díjnak azért örült, mert azt a szakmabeliektől kapta. Az állami elismerés dolgában tisztában volt azzal, hogy ha a szobrával fitorokat vág a

a realista
realizmus
korában

volt
A budapesti
művészetek
elnevezése est
a sorozat.

szólt

✓

hatalom szemébe, cserébe nem várhat köszönetet. Fontos hangsúlyozni, hogy Bors István életművében van egy esztétizáló és van egy etikusi vonulat. Az utóbbit jellemezhetjük ~~torz~~ groteszk, társadalomkritikus vonulatnak is. Mindkettőnek a formavilága az európai művészet hagyományában gyökerezik. Az európaiság, a ~~klasszicitás~~ az alapja Bors István művészetének. A Pannon Egyetem szobor együttese az ókori művészet forma- és motívum világát idézi: Knossoszi bika, attikai kuros és a jó pásztor az athéni Akropolisról. Az ókori egyiptomi és az archaikus görög művészet iránti szeretetét a főiskolai mestere, Borsos Miklós plántálta belé. Az Iparművészeti Főiskola rövid életű szobrászati tanszéke az arányok betartását, a műgondot, a jó ízlést tanította meg. Amikor Henry Moore megmutatta a világnak, hogy a művészettörténeti hagyományok a XX. század számára megújíthatók és monumentálisak lehetnek, a kortárs angol szobrász lett Bors István vezércsillaga. A kaposvári Városháza belső téri lépcsőfordulóján a „Tavaszi” (1966) című szobor csillagzat alatt született. Évekkel később az ókori művészet világát és Moore-t, mint ihlető forrást a magyar honfoglalás kori művészet és a népművészet formakincse váltotta fel. Közismertté vált példái ennek a Nagyatádon felállított „II. világháborús emlékmű” (1994) és a „Napkerék” (2000) című szobor a kaposvári Európa Parkban.

Első groteszk szobra a „Vadász” (1968) című volt. Az háborította fel a művészt, hogy a kis országunkban oly módon dívott ez a belterjes szórakozás, hogy a „vörös báróknak” nem kellett becserkészni és a veszély kockázatásával leteríteni a vadat. A felhajtók szinte tálalták a számukra a „csodaszarvast”. Automata fegyverekkel a kézben, gyáván élvezték ki az öldöklés iránti vonzalmukat. Bors rovarszerű elősködőként, felfújt hólyagokként ábrázolta a vadászokat. Az első szoborváltozatot műanyagban, a másodikat bronz patinájú gipszben valósította meg.

Bors Istvánról 1998-ban a Pécsi Galériában rendezett kiállításra katalógus jelent meg a művészetét ismertető képekkel és tanulmányokkal. Fontos dokumentum, mindenről tájékoztat, amely ahhoz kell, hogy a művészetének rendkívüli jelentőségét megértsük. A pécsit követte a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumbeli, majd 1999-ben a Budapesti Galéria kiállítása. A művész eltökélte, hangoztatta is, több kiállítást nem csinál. Bizonyára fárasztó tortúra volt. Hosszú időre elvonta az alkotómunkától. Az idei év elején beköszöntött sikere ígéretes újrakezdesnek tűnt. A Vaszary Képtár Tavasz Tárlatán egy teljesen új és újszerű acél szobrára, amely az amerikai bombázó „lopakodó” repülőgépet idézte, ő kapta meg a fődíjat. Ott volt a díjátadáson, és senki sem gondolta volna, hogy fél év múlva már nem lesz köztünk.

Élete végeztével mit láthatunk most, a köztereken, ha valakit érdekel az ő művészete? – Húsz köztéri szobra készült. Ebből tíz került Kaposvárra, de itt nem található meg mind a tíz, mert a szobor rongálás miatt a többségét el kellett menekíteni védett helyekre. A Táncsics Gimnázium udvarán a „Táncsics emlékmű” (1983), a Pannon Egyetem előtt az „Égtájak” (1992) háborítatlanul áll az eredeti helyén. A múzeum előtti téren a körhintának is használható „Napkerék” a legnépszerűbb. A múzeum lépcsőházában több szobra is megtekinthető. Látható egy „Pieta” szobra, amelynek Mária figurája egy átkaroló ívként záruló fél hengert, tág értelemben anyaméhet formáz. A szobor Krisztus alakja vízszintesen megmerevült, ácskapocsszerű lábakkal és ekevas testtel fekszik anyja ölében. Az „Alakoskodó” című szobor egy néprajzi szokás kapcsán mutatja be a múltunk egymásra rétegződéseit: a huszadik század elején élt alakoskodási szokás szerint a pokróccal letakart ember a fejéhez odafogott birkanyíró ollóval rémisztgetett. A fenekén népvándorlás kori magyar tarsolylemez domborul, két oldalán kelta-kori díszkerékkel. Az alakoskodó hátán büszke kacsa áll. Ez a kacsa forma a bronzkori mészbetétes kerámiákból származik. A múzeum lépcsőházában vannak a „Négy évszak” (1986)

szobrait

A nagy újítás
jelölése volt
áll
kerámiákból

valahol

című művek, szintén telítettek a hasonlóan elmúlt korok néprajzi emlékeivel. A „Státusszimbólumok” (1974) című műanyag szobra egy pókhasú álló férfit ábrázol, egy városatyát, amint mohó ábrázattal magához szorítja hatalmának jelképeit: a városkulcsot és az arany rudat. A figura neveltségessége mellett a méltóság erejével is hat. Ezt a frontális szabályokon alapuló erő a leleményes szobrász a négyezer éves babiloni Gudea és az óegyiptomi Holtak Ura - Osiris szobroktól kölcsönözte. A műanyag színe és felületi csiszoltsága idézi az előképek diorit-kő keménységét, egyúttal a hatalom birtokosának törekény voltára is rávezeti a nézőt. A Kortárs Magyar Művészeti Lexikon ezzel a szobrával illusztrálja a róla írt szócikket. Ezt a főművét a Rippl-Rónai Múzeum vásárolta meg. Az első emelet falán látható „Kontrasztok”(1981) korongja sci-fi-be illő ultramodern formakincsel jelenít meg egy föld alatti rakétakilövő állomást.

Ennyi Bors szobor látható ma Kaposváron, a szülővárosban, egy kereső ember szemével. Sok, vagy kevés? Az utca, a terek emberei számára ő ismeretlen. Némaság veszi körül itt is, ott is. Ezt a polgárjogot nyerte el hatvanöt évnyi élete során Kaposvár első, korszakos jelentőségű szobrásza. Kaposvár büszke a nagyjaira. Szakadatlan tennivalója van értük. Rippl-Rónai József, Vaszary János, Galimberti Sándor, Kunffy Lajos, Bernáth Aurél, Balázs János, Martyn Ferenc, Ungvári Károly – mindannyian festők, soroljuk őket gyakran, s mily csoda, folyton gyarapodik a számuk. Z. Soós István nem akarta az utókorra bízni magát, ezért a hagyatékát más városnak adta. Bors István e kérdésben, ha vele kapcsolatban szó esett róla, mosolygott, és a tőle szokatlan hallgatag töprengésbe merült. A lányára, Katira gondolt.

A művész családi örököseinek tulajdonában van Bors István életművének nagy része, egy lehetséges állandó kiállítás. Ma már középfokon és felsőfokon is képeznek Kaposváron művész ifjakat. A utókorak láthatóvá lehetne tenni azt az életművet, amely Kaposvár képzőművészetben megszerzett hírnevét tovább növelheti.

Horváth János